

До спеціалізованої вченої ради Д 71.831.02
ЗВО «Подільський державний університет»
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора,
академіка НААН України ЛУПЕНКА Юрія Олексійовича
на дисертаційну роботу ЗАХОДИМ Марини Володимирівни
на тему «Механізми інноваційного розвитку ринку продукції
тваринництва в системі продовольчої безпеки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Продовольча безпека є одним з найважливіших аспектів гармонійного розвитку будь-якої країни. Вона не лише впливає на фізичне та психічне здоров'я населення, а й має значення для економічного та соціального розвитку. Продовольча безпека ґрунтується на доступності продуктів харчування на фізичному, економічному та соціальному рівнях, тому тісно зв'язана із аграрним сектором країни, зокрема і галуззю тваринництва, яка забезпечує їх доступ.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки продуктами харчування тваринного походження має розглядатися в контексті розробки та імплементації продовольчої стратегії захисту національних інтересів, яка включає підтримку соціальної стабільності в суспільстві через забезпечення потреб населення в економічно доступних продуктах харчування тваринного походження; розвиток власного виробництва продукції тваринництва; створення резервів продовольства для стабільного забезпечення і зниження залежності від імпорتنих поставок продовольчих товарів і формування збалансованої структури експорту та імпорту. Тому тема дисертаційного дослідження є актуальною і важливою, а його зміст відповідає вимогам щодо розкриття поставлених завдань та мети. Питання, на які автор дисертації дає відповідь, за своїм обсягом, глибиною висвітлення та переконливістю аргументів свідчать, про важливість теоретико-методичних і прикладних положень цієї роботи.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується також її зв'язком із тематикою наукових досліджень Навчально-наукового інституту бізнесу і фінансів ЗВО «Подільський державний університет» за темами: «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032) і «Механізм інноваційного розвитку ринку продукції

тваринництва в контексті забезпечення продовольчої безпеки» (номер державної реєстрації 0121U114079), у рамках яких автором обґрунтовано науково-методологічні засади інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва та етапи процесу моделювання тенденцій його розвитку і визначено перелік показників, які є індикаторами стану ринку аграрної продукції, а також системи екзогенних та ендогенних змінних, що впливають на результативні показники; сформовано концептуальні положення системної взаємодії агентів ринку даної продукції із застосуванням діджитал-технологій та визначено пріоритети сталого розвитку ринку продукції тваринництва.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації, ступінь їх обґрунтованості і достовірності. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, рефератом та опублікованими автором науковими працями дає можливість визначити, що наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими та достовірними, належать автору і є його науковим доробком. В основу дослідження покладено вивчення достатньої кількості праць провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників, застосування різноманітних методів економічних досліджень, наукові припущення та твердження ґрунтуються на загальнонаукових і економічних методах пізнання, достатньої апробації результатів дослідження та їх впровадження.

Для досягнення поставленої в дисертації мети та реалізації її завдань здобувачем використано загальнонаукові та спеціальні методи досліджень: структурно-логічний аналіз (для побудови логічної структури дисертаційної роботи; монографічний (для узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду при визначенні сутнісної характеристики ключових понять та уточнення змісту категоріального апарату); діалектичний та історичний (при дослідженні еволюції теорій, підходів, етапів та факторів інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва та забезпечення продовольчої безпеки); аналізу та синтезу (для розробки та удосконалення методичних та методологічних підходів дослідження розвитку ринку продукції тваринництва та забезпечення продовольчої безпеки); економіко-статистичний та графічний (для обробки статистичних даних та наочного відображення системи показників, зокрема динаміки виробництва і споживання продукції тваринництва та оцінки фізичної і економічної доступності населення даної продукції); картографічний (для наглядного зображення процесу виробництва продукції тваринництва та рівня продовольчої безпеки за регіонами); моделювання та прогнозування (у процесі розробки методики прогнозування показників індикаторів розвитку ринку продукції тваринництва та побудові моделей, що відображають

тенденції їх розвитку; для дослідження рівня індикаторів продовольчої безпеки продукції тваринництва за економічною, соціальною та екологічною складовими; для оптимізаційних процесів розвитку локальних ринків продукції тваринництва); стратегічний та структурно-функціональний (для обґрунтування пріоритетів сталого розвитку ринку тваринницької продукції та пропозиції щодо стратегічних напрямів державної підтримки галузі тваринництва); системний підхід і абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень та формування авторських висновків і пропозицій щодо інноваційного розвитку продукції тваринництва з позиції забезпечення продовольчої безпеки).

Інформаційно-аналітичною базою дослідження стали наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених; законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; матеріали Державної служби статистики України; матеріали Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO); публікації у періодичних виданнях; інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі Internet; результати власного наукового пошуку.

Використання різноманітних методів та інформаційної бази даних в процесі дослідження обраної теми дало змогу дисертанту виконати поставлені завдання та сформулювати обґрунтовані висновки. Дисертація за змістом, сутністю, структурою та оформленням відповідає вимогам до дисертацій економічного профілю на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук і містить анотацію, вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки.

В цілому дисертаційна робота Заходим М.В. характеризується логічною, завершеною структурою та послідовною побудовою, повною мірою висвітлює зміст визначених розділів.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення, й наведено інформацію стосовно апробації та оприлюднення в публікаціях результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи формування механізмів інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва у забезпеченні продовольчої безпеки» авторка розкрила сутність механізму інноваційного розвитку продукції тваринництва, визначила особливості, функції, принципи та детермінанти, що визначають механізми функціонування та розвитку ринку продукції тваринництва; систематизувала теоретичні підходи до сутності продовольчої безпеки з акцентом на економічну, соціальну та екологічну складові в контексті забезпечення населення продукцією тваринництва та висвітлено основні фактори її забезпечення.

В другому розділі «Методологічні основи дослідження механізму розвитку ринку продукції тваринництва» дисертантка визначила зміст та методологічні підходи до дослідження механізму розвитку ринку продукції тваринництва; висвітлила методіку дослідження структури ринку продукції тваринництва як об'єкта економіки; охарактеризовано методичний інструментарій для оцінювання продовольчої безпеки.

Тенденції розвитку ринку продукції тваринництва висвітлено у третьому розділі «Дослідження функціонування ринку продукції тваринництва в контексті забезпечення продовольчої безпеки» та визначено систему критеріїв і показників, що характеризують потенціал даного ринку; проведено діагностику продовольчої безпеки за економічною, соціальною та екологічними складовими.

Четвертий розділ «Моделювання і прогнозування розвитку ринку продукції тваринництва» авторка присвятила обґрунтуванню методології моделювання та прогнозування тенденцій розвитку ринку продукції тваринництва; провела моделювання індикаторів ринку продукції тваринництва, спрогнозувала оцінку розвитку ринку продукції тваринництва в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

В п'ятому розділі дисертаційної роботи «Удосконалення механізмів інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва з позиції забезпечення продовольчої безпеки» авторкою запропоновано формування інноваційно-інвестиційного механізму розвитку галузі тваринництва, який включає в себе економічні, організаційно-правові та соціальні заходи держави щодо формування сприятливого середовища для здійснення інноваційної діяльності за умови державної фінансової підтримки, яка реалізовується в результаті формування правового, фінансового та наукового забезпечення розвитку галузі тваринництва; визначено основні компоненти державної підтримки галузі тваринництва; запропоновано діджиталізацію як інструмент активізації розвитку галузі тваринництва; узагальнено концепт імплементації геоінформаційних систем і технологій у систему інституціонального забезпечення розвитку галузі тваринництва та ринків відповідної продукції; окреслено пріоритети сталого розвитку ринку тваринництва, які пришвидшать набуття Україною членства в ЄС і сприятимуть формуванню сталої моделі конкурентоспроможної економіки.

У висновках узагальнено результати дослідження відповідно до мети та завдань дисертаційної роботи.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Наукова новизна, що відображена у дисертаційній роботі системно і послідовно, є результатом проведення авторських наукових досліджень. До основних положень, що формують наукову новизну та особистий внесок авторки слід віднести

розробку, удосконалення й поглиблення теоретико-методологічних та практичних положень і рекомендацій, що спрямовані на інноваційний розвиток ринку продукції тваринництва в системі забезпечення продовольчої безпеки країни, а саме:

вперше: запропоновано концепт імплементації геоінформаційних систем і технологій у процес забезпечення розвитку галузі тваринництва та ринків відповідної продукції, що враховує інформаційні потреби всіх груп потенційних користувачів та має на меті забезпечення продовольчої безпеки країни шляхом інформаційного супроводження процесів моніторингу стану та трендів виробництва, збуту і споживання продукції тваринництва, а також побудови моделей підтримки прийняття управлінських рішень у розрізі учасників ланцюга створення доданої вартості продукції тваринництва й органів державної та місцевої влади;

– розроблено науково-методологічні засади механізму інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва, зокрема сформовано концептуальні положення системної взаємодії агентів ринку продукції тваринництва з акцентом на застосування діджитал-технологій та підходів сталого ведення бізнесу в рамках Європейського зеленого курсу, обґрунтовано та конкретизовано механізм партнерської співпраці (у т.ч. на засадах вертикальної інтеграції та кооперації) з формалізацією ефектів для стейкхолдерів та ін. Запропоновані ініціативи підкріплено методологічним обґрунтуванням інформаційної підтримки процесу прийняття управлінських рішень у сфері державного регулювання й формування локальних ринків продукції тваринництва у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави;

– розроблено методологічний підхід до забезпечення інформаційної підтримки процесу прийняття управлінських рішень у сфері державного регулювання галузі тваринництва, що ґрунтується на методах економетричного моделювання, враховує складну ієрархічну будову галузі та передбачає побудову й подальшу валідацію сценарних прогнозів ефектів від впровадження кожного окремого агрополітичного рішення;

удосконалено: теоретичні основи механізму інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва, що слід розуміти як складне комплексне системно-структурне утворення спрямоване на регулювання організаційних та економічних дій, що зумовлює синтез державного регулювання виробництва тваринницької продукції, інноваційних технологій та саморегулювання, за допомогою сукупності методів, важелів та інструментів впливу, що передбачає встановлення інтеграційних, партнерських зв'язків між структурними підсистемами та підтримку усіх учасників ринку з метою сприяння сталого розвитку, який слугуватиме досягненню бажаних

економічних, соціальних, екологічних ефектів, зростанню ринку продукції тваринництва та забезпечення конкурентних переваг;

– методологічний підхід до дослідження механізмів розвитку ринку продукції тваринництва, який на відмінну від інших традиційних, базується на інтеграційному підході поєднання існуючих і охоплює аналіз усіх складових функціонування механізму розвитку ринку продукції тваринництва: становлення, сучасний стан, суперечності та взаємозв'язки, ґрунтується на аналізі суб'єктивних та об'єктивних показників, якісних і кількісних характеристик функціонування механізму. Крім того, такі особливості дають можливість оцінити рівень розвитку механізму функціонування ринку в часі та просторі, а також за трьома рівнями функціонування (макро-, мезо-, мікрорівнів);

– методика прогнозування тенденцій розвитку ринку продукції тваринництва, яка враховує складність комунікаційних взаємозв'язків акторів ринку, передбачає розробку системи взаємопов'язаних між собою економетричних рівнянь, а також включає етапи збору й обробки даних, прогнозування тенденцій розвитку та передачу отриманих результатів ключовим стейкхолдерам;

– формалізацію тенденцій зміни основних показників, що є індикаторами розвитку ринку продукції тваринництва (зокрема, цін, обсягів виробництва, імпорту та внутрішнього споживання сільськогосподарської сировини та продуктів їх переробки, а також поголів'я та продуктивності сільськогосподарських тварин) та виявлено ключові тенденції й фактори, що впливають на них;

– методичний підхід до обґрунтування та моделювання напрямів розвитку локальних ринків продукції тваринництва, що ґрунтується на двофакторному розподілі критеріїв розвитку територіальної громади залежно від виду її пріоритетних запитів і потреб (зокрема, виділено базові потреби; потреби у забезпеченні безпеки й соціальної взаємодії; потреби у повазі та моральності), а також від типу бенефіціара сформованих ефектів (включають виробників продукції тваринництва і громаду у розрізі соціальної та екологічної складової);

набули подальшого розвитку: трактування поняття ринку продукції тваринництва, яке на відміну від існуючих тлумачень розглядається як процес взаємопов'язаного функціонування галузі тваринництва і структур агропродовольчого комплексу з метою виробництва конкурентоспроможної продукції тваринництва, доведення її до споживача, забезпечення раціонального споживання та формування державних продовольчих ресурсів;

– теоретико-наукові підходи сутнісного визначення категорії продовольчої безпеки, яке слід розуміти як стан економіки, що

гарантуватиме фізичну, економічну та соціальну доступність, безпечність та якість продуктів харчування, стабільність продовольчого забезпечення населення на раціональному рівні за нормальних умов, і в разі надзвичайних ситуацій – на мінімальному, та забезпечить продовольчий суверенітет;

– методичні рекомендації щодо встановлення сучасного стану, рівня та особливостей розвитку ринку продукції тваринництва з врахуванням критеріїв формування потенціалу продовольчої безпеки, зокрема фізичної та економічної доступності, достатності та якості продукції, що дозволяє виявляти вузькі місця в регулюванні даного ринку і дає основу для прогнозування пріоритетних напрямів його розвитку;

– типологія інформаційних та інноваційних технологій у рамках діджиталізації бізнес-процесів виробників продукції тваринництва залежно від сфери застосування, основними з яких є такі: інформаційні системи визначення фактичних і потенційних потреб у ресурсах, підбору потенційних постачальників та організації операцій купівлі-продажу (сфера ресурсного забезпечення); технології моніторингу стану сільськогосподарських тварин, оптимізації раціону та ветеринарних заходів, прогнозування стану тварини, спалахів хвороб, продуктивності поголів'я (виробництво); онлайн платформи для продажу продукції тваринництва, сервіси електронного документообігу тощо (збут продукції);

– сценарне прогнозування розвитку галузі тваринництва, результати якого дають підстави зробити висновок про те, що негативні тенденції у галузях виробництва яловичини, телятини, свинини та молока збережуться та у деяких сферах посиляться, проте активізація державної підтримки виробників продукції тваринництва, зокрема, молока, є стимулюючим важелем збільшення поголів'я і продуктивності сільськогосподарських тварин та, відповідно, збільшення обсягів виробництва цього виду сільськогосподарської продукції;

– обґрунтування пріоритетів сталого розвитку ринку продукції тваринництва, в основу яких закладено адаптивні механізми інтеграції сталих засад розвитку тваринництва до загальної політики повоєнної відбудови і подальшого розвитку України крізь призму імплементації європейських принципів сталого розвитку, участі ринкових агентів (виробників, переробників, споживачів продукції тваринництва, держави тощо) у багатофункціональній програмі дій в рамках Green Deal, мотивації соціальної відповідальності ведення бізнесу, його екологічної орієнтованості, інноватизації бізнес-процесів. Окреслені пріоритети пришвидшать набуття Україною членства в ЄС і сприятимуть формуванню сталої моделі конкурентоспроможної економіки;

– стратегічні напрями державної підтримки галузі тваринництва, які гармонізують інституційну платформу функціонування ринку продукції тваринництва, передбачають заходи фінансової (дотації, відшкодування, кредитування) та організаційної (адміністративно-правове супроводження, налагодження системи послуг для ведення тваринництва, підтримка галузі кормовиробництва та ін.) підтримки, окреслюють компоненти системної підтримки через розробку і впровадження державних, регіональних та локальних стратегій розвитку, а також враховують програми за участі міжнародних донорів.

Обґрунтування елементів наукової новизни і результатів дослідження, наведені в дисертаційній роботі Заходим М.В. та винесені на захист, підтверджують відповідність висновків і результатів дисертації вимогам МОН України щодо вагомості їх новизни і достовірності.

Відповідність структури і змісту дисертації та реферату встановленим вимогам. Дисертаційна робота Заходим М.В. відповідає вимогам МОН України до докторських дисертацій. Вона складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, викладена на 464 сторінках комп'ютерного тексту, в т. ч. основна частина на 371 сторінці. Робота містить 61 таблицю, 90 рисунків, 32 додатки, список використаних джерел налічує 344 найменування.

Теоретична та практична цінність результатів дослідження. Наукові результати та основні положення дисертаційної роботи апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Результати представленого дослідження щодо удосконалення інноваційно-інвестиційного механізму розвитку ринку продукції тваринництва, який дасть можливість отримання конкурентоспроможної тваринницької продукції та забезпечити продовольчу безпеку країни знайшли практичне застосування при прийнятті управлінських рішень керівниками і фахівцями Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної адміністрації (довідка № 1-380/1 від 09.05.2023 р.) та управління розвитку агропромислового комплексу та земельних відносин Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка № 05/121 від 16.05.2023 р.); прийняті до впровадження КСП «Балинське» Дунаєвецького району, Хмельницької області (довідка № 8 від 18.05.2023 р.). Теоретичні та методичні розробки дисертанта запроваджені в навчальний процес ЗВО «Подільський державний університет» (довідка № 01-14/24 від 17.01.2024 р.) та Львівського національного університету природокористування (довідка № 01-28-05-620 від 03.05.2023 р.) при підготовці фахівців економічного профілю.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та рефераті. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені у 46

наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна і 3 колективних монографії; 5 статей у наукових фахових виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах Scopus і Web of Science; 12 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових виданнях; 23 – у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто автору становить 45,06 ум. друк. арк.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

Реферат написаний у науковому стилі, літературною мовою, згідно з поставленими вимогами, ідентично узагальнює та відображає основні положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами ґрунтовного вивчення рукопису дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць автора, а також аналізу наданого автором звіту щодо перевірки тексту рукопису електронним сервісом, порушень академічної доброчесності не було встановлено. Використанні здобувачем окремі ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Дискусійні положення та зауваження до змісту роботи. Відзначаючи належний теоретико-методичний рівень дисертаційної роботи, форму та зміст, обґрунтованість і достовірність викладеного матеріалу, наукове та практичне значення отриманих результатів, слід звернути увагу на окремі дискусійні положення та висловити відповідні побажання:

1. У пункті 3.1 «Тенденції розвитку ринку продукції тваринництва» проведений ґрунтовний аналіз виробництва продукції тваринництва у період 2017-2022 р., тобто пропозиції, але, на нашу думку, доцільніше було б приділити більше уваги такій складовій як попит (С. 131-164);

2. При розрахунку показників оцінки потенціалу ринку продукції тваринництва таблиця 3.19 (С. 192) варто було б збільшити період дослідження, що вплинуло б на інтегральний показник оцінки потенціалу;

3. На нашу думку, дослідження значно б виграло якби авторка в аналітичній частині роботи більше уваги приділила таким складовим ринку як експорт та імпорт тваринницької продукції, які безпосередньо впливають на його розвиток (С. 143-163);

4. У підрозділі 5.2 «Напрями державної підтримки галузі тваринництва» досить велику увагу зосереджено на прогнозуванні виробництва, самозабезпечення та споживання такого виду продукції як молоко, при цьому поза увагою залишився процес прогнозування м'яса та яєць (С. 322-327).

5. Потребує деталізації механізм запровадження діджиталтехнологій відповідно до виробництва продукції тваринництва, її розподіл та збут; який ефект від їх застосування; яка функція геоінформаційних систем у розвитку галузі тваринництва (С. 329-338);

6. У п'ятому розділі дисертаційного дослідження доцільно було б виділити етапи формування та розвитку локальних ринків продукції тваринництва для різних рівнів розподілу критеріїв (С. 358-360).

Проте зазначені дискусійні положення та зауваження не змінюють позитивної оцінки дисертаційної роботи та значення отриманих результатів, а лише підтверджують складність досліджуваної проблеми.

Загальний висновок. Дисертація Заходим М.В. є завершеною науковою роботою, результатом власних розробок, що висвітлює актуальну тему сьогодення і має вагоме теоретичне і практичне значення. Тема роботи, об'єкт і предмет дослідження, її зміст, а також наукові положення та висновки відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Реферат за своїм змістом та структурою відповідає дисертаційній роботі. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Формулювання наукових гіпотез, їх перевірка, рівень володіння методологією і методами наукового дослідження, обґрунтованість висновків дозволяють позитивно оцінити відповідний кваліфікаційний рівень здобувача та якість проведеного дисертаційного дослідження.

За актуальністю, змістом, отриманими результатами, науковою новизною та практичним значенням дисертація «Механізми інноваційного розвитку ринку продукції тваринництва в системі продовольчої безпеки» в цілому відповідає вимогам пунктів 7 та 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою КМУ №1197 від 17.11.2021 року, а її авторка **Заходим Марина Володимирівна** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
академік НААН України,
директор ННЦ «Інститут аграрної
економіки»

10

Юрій ЛУПЕНКО